

дослідження для використання його під час проведення лінгвістичних семантико-текстуальних експертиз мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 09.06.2022).
2. Кримінальний кодекс України. URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_111_1 (дата звернення: 09.06.2022).

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-10>

Міщенко Тетяна Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри аудиту державного фінансового контролю

та аналізу ДПУ

м. Ірпінь, Україна

СУДОВО-ЕКОНОМІЧНА ЕКСПЕРТИЗА У РОЗСЛІДУВАННІ ФАКТІВ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) досить часто вживається в історичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. У науковому значенні цей термін означає різні форми співпраці між окупаційною владою та місцевим населенням і їхніми елітами [1]. До 2014 року вітчизняними науковцями це питання розглядалося лише в історичних аспектах, пов'язаних з Другою світовою війною, проте, нині питання колабораціонізму гостро постало перед Україною у зв'язку з військовою агресією Російської федерації.

Незважаючи на науковий інтерес до поняття колабораціонізму, причин його виникнення, ступеню відповідальності не існує однієї

точної дефініції цього поняття. Традиційно цей термін вживають для позначення політичної співпраці з окупантом, та служби у його збройних формуваннях, при цьому використовується поняття «колабораційна діяльність». Зміни, внесені Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» доповнили Кримінальний кодекс України статтею, яка визначає колабораційну діяльність як «співпрацю громадян держави із ворогом для забезпечення інтересів ворога та заподіяння шкоди власній державі» [2]. Для розуміння проявів колабораціонізму важливим є визначення переліку діянь, які можна кваліфікувати як колабораційну діяльність. Так, стаття 111.1 Кримінального кодексу України вказує на такі дії:

1) публічна підтримка агресії проти України або заперечення її факту (заклики й висловлювання в мережі, ЗМІ);

2) зайняття посади в незаконних органах, створених на окупованих територіях;

3) обрання до незаконних органів, створених на окупованих територіях, організація та проведення виборів, заклики до проведення виборів, референдумів;

4) зайняття посади в судових або правоохоронних органах, створених на окупованій території;

5) участь у воєнізованих угрупованнях, створених на окупованій території, в збройних формуваннях держави-агресора;

6) надання допомоги у веденні бойових дій проти ЗСУ, ТРО, добровольчих формувань, утворених для захисту незалежності України;

7) організація та проведення політичних заходів та спільна інформаційна діяльність з державою-агресором, окупаційною владою;

8) надання матеріальних ресурсів та господарська діяльність;

9) пропаганда в закладах освіти [3].

Цей перелік законодавчо закріплює види колабораціонізму за сферами діяльності, проте вітчизняні науковці знано ширше розглядають види колабораціонізму, використовуючи різноманітні класифікаційні ознаки (таблиця 1).

Таблиця 1

Види колабораціонізму, визначені в наукових джерелах

№ з/п	Автор	Назва джерела	Види колабораціонізму
1	О. Потильчак.	Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944). – Київ : УДПУ ім. М.П. Драгоманова, 1997. – 29 с.	політичний, економічний
2	Я. Грицак	Нариси історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. : навч. посібник. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с.	вимушений, добровільний, ідеологічний
3	В. Шайкан	Ідеологічні рудименти і український національно-визвольний рух // Друга світова війна і доля народів України : матеріали 2-ої Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 30–31 жовтня 2006 р. – К. : Зовнішторгвидав, 2007. – С. 369–380	юридичний, політичний, етичний, ідеологічний
4	О. Пісем, О. Мартинюк	Голокост в Україні (1941–1944) : словник-довідник. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Сфера, 2007. – 100 с.	економічний, політичний, військовий, релігійний
5	І. Дерейко	Колабораціонізм, поняття / І. Дерейко // Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка–Ком / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. // НАН України, Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2007. – 528 с.	побутовий, адміністративний, економічний, військовий, політичний та військово-політичний.
6	А. Слюсаренко	Україна в роки Другої світової війни : навчальний посібник. – Київ, 2009. – 447 с.	побутовий, військовий адміністративний,
7	В. Дзьобак	Порівняльна характеристика колаборації населення Росії й України в роки радянсько-німецької війни // Сторінки воєнної історії України : зб. наук. статей / НАН України, Ін-т історії України. – Київ, 2008. – Вип. 11. – С. 252–276.	приватний, державний

Закінчення таблиці 1

№ з/п	Автор	Назва джерела	Види колабораціонізму
8	В. Хвіст	Кримсько-татарський колабораціонізм в роки Другої світової війни: сучасне бачення // Вісник аграрної історії. – № 11–12. – 2005. – С. 114–120.	політичний, військовий, економічний

Джерело: складено за матеріалами [4]

В історичній науці, в масовій свідомості й публічному просторі найбільшу увагу приділяють, як правило, військовому, адміністративному та політичному видам колабораціонізму. Натомість інші види колаборації, зокрема економічний, з багатьох причин лише частково вивчені або до уваги взагалі не беруться. Законодавчо встановлено, що економічною колабораційною діяльністю вважається передача матеріальних ресурсів, іншої фінансової допомоги військовим держави-агресора, а також залученість до відповідної діяльності, в тому числі господарської взаємодії з державою-агресором тощо.

Економічний вид колабораціонізму, пов'язаний із заподіяння матеріальної шкоди власній державі, підтвердження якої потребує неспростовних доказів для притягнення зрадників до відповідальності. Такі докази, в частині документального та нормативного обґрунтування господарської діяльності (обсягів виробництва та реалізації продукції, надання послуг, виконання робіт), фінансової допомоги державі-агресору (надання фінансових чи матеріальних ресурсів, сплата податкових платежів та інших стягнень тощо), може надати судово-економічна експертиза.

Як форма реалізації спеціальних знань судово-економічна експертиза є інструментом підтвердження фактів економічного колабораціонізму, вже встановлених кримінальним провадженням, а її висновки підґрунтям для прийняття обґрунтованих рішень в ході судового розгляду справи.

Експертна практика свідчить, що до початку військової агресії Російської федерації проти України відсутні факти звернення

до судово-економічної експертизи у кримінальних провадженнях з питань колабораціонізму. Проте, під час військового стану, а особливо після закінчення збройного конфлікту, коли проявляться наслідки економічної співпраці з противником, виявляться докази колабораційної діяльності, тоді з'явиться необхідність у спеціальних економічних знаннях у вигляді судово-економічної експертизи. Складність розслідування економічного колабораціонізму зумовлена тим, що воно примушує слідчого заглиблюватися в механізм господарювання, у процеси економічної діяльності суб'єктів господарювання-колаборантів. Насамперед це стосується складних, замаскованих операцій, відображення їх в системі бухгалтерського обліку зі значною «раціоналізацією» технічних і технологічних процесів.

Умовою залучення судово-економічної експертизи у розслідуванні фактів економічної колабораційної діяльності є необхідність дослідження питань, які не можуть бути вирішені слідчим в процесі кримінального провадження і потребують спеціальних знань експерта-економіста, а підставою призначення є Постанова про призначення експертизи, яку складає слідчий, керуючись ст. 110 Кримінально процесуального кодексу України [4].

Предмет такої експертизи можна визначити як сукупність даних, які необхідно встановити щодо конкретного розслідуваного факту колабораційної діяльності із застосуванням спеціальних знань у формі судово-економічної експертизи. При цьому, предмет конкретного експертного дослідження визначає мету пізнавальної діяльності експерта щодо дослідження представлених об'єктів.

Метою судово-експертного дослідження є документальне та нормативне обґрунтування, встановлених в процесі кримінального провадження даних про економічну колабораційну діяльність, шляхом вивчення з фактичної та змістової точки зору матеріальних носіїв інформації про фінансово-господарську співпрацю з країною-агресором.

Предмет та мета конкретного експертного дослідження виявляються через сукупність питань (завдань), які сформульовані в Постанові слідчого про призначення експертизи і розв'язуваних

експертом-економістом. Наприклад, питання слідчого винесені на вирішення експерта-економіста можуть бути сформульовані таким чином:

1. «Яку суму коштів у вигляді фінансової допомоги (або податків інших платежів) перераховано з рахунків (назва юридичної особи) на рахунки окупаційних органів влади (назва) країни-агресора за період (з_ по_)?». В цьому випадку завданням експерта буде – за матеріалами кримінального провадження по факту економічного колабораціонізму документально підтвердити суми перерахованих (сплачених) коштів.

2. «Яка сума матеріальних збитків нанесена державі в результаті передачі матеріальних ресурсів, а саме: (вказується перелік) юридичною особою (назва юридичної особи) як допомога окупаційним органам країни-агресора (з_ по_)?». В цьому випадку завданням експерта буде – за матеріалами кримінального провадження визначити суму матеріальної шкоди заподіяної державі внаслідок господарської взаємодії з країною-агресором.

Вирішення завдань судово-економічної експертизи економічного колабораціонізму потребує чіткого визначення об'єктів дослідження, від достатності яких залежать параметри експертного дослідження, якість експертного висновку та його доказовість. Особливо ретельно підбираються первинні документи, що підтверджують факти проведення господарських операцій. Наразі, виникає чимало питань щодо можливості використання при проведенні експертного дослідження електронних документів та виду (тип носія, тип файлу) у якому вони мають бути надані експерту. Нормами Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [5], якими безпосередньо керуються експерти при проведенні досліджень, не передбачено чіткої позиції стосовно електронного документу. Тому, для визнання електронних документів в якості повноцінних достовірних доказів, необхідно суворо дотримуватися правил процесуального законодавства, а також стандартних прийомів і методики оцінки, дослідження та використання електронних доказів. Тільки в цьому випадку слідчий зможе розраховувати на прийняття експертом-економістом до

уваги подібних документів та, в свою чергу, прийняття судом висновку експерта, який ґрунтується на цих документах [6].

Висловлена думка щодо теоретико-практичних аспектів залучення судово-економічної експертизи у розслідуваннях фактів економічного колабораціонізму не претендує на завершеність, оскільки засади її обґрунтування не є достатньо вичерпними та потребують подальшого дослідження для поглибленого розуміння експертних можливостей у розслідування фактів колабораційної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Kolaboracionizm>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03 березня 2022 року № 2108-IX. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zacon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.06.2022).
3. Кримінально процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/s/580-19> (дата звернення: 20.06.2022).
4. Гончаренко О. Проблеми інституційного визначення терміну колабораціонізму, його видів та ознак у сучасній вітчизняній історіографії. URL: https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/23.05.2019/pdf/VIM_23_2019-5-24.pdf
5. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/s/580-19> (дата звернення: 20.06.2022).
6. Гриненко І.М., Полєнніков М.О. Дослідження електронних документів при проведенні судово-економічної експертизи. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/18-1.pdf>